

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ДЕРЖАВНИХ МУЗЕЙІВ НА ПОЛТАВЩИНІ В 1950–1980-х РОКАХ

У статті аналізується складний процес створення на Полтавщині державних музейних закладів. Досліджено формування мережі музеїв різноманітного профілю: історичного, краєзнавчого, художнього, літературно-меморіального, педагогічно-меморіального.

Ключові слова: музейництво, краєзнавство, експозиція, музейний фонд, музей-заповідник.

Невід’ємною складовою історичного краєзнавства можна по праву вважати музейництво, яке через призму музейних експонатів, унікальних пам’яток історії та культури здійснює дослідження і висвітлення минулого і сьогодення населених пунктів України, сторінки життя та діяльності тих, хто увійшов до пантеону слави українського народу.

З огляду на місце та роль музейництва в сучасних умовах відродження духовності і культури нашого народу надзвичайно актуальним є поглиблене і об’єктивне вивчення історії його становлення та розвитку в окремих регіонах України, зокрема на Полтавщині.

Проблеми розвитку українського музейництва знайшли своє відображення у працях І. М. Премислера та В. І. Самоїленка, В. Б. Врублевської, І. Г. Явтушенка, Г. Г. Мезенцевої, М. І. Ожицької та А. С. Василенка, І. Т. Буланого та ін.¹ Праці ж опубліковані в Москві лише частково стосуються України.

Через ряд об’єктивних і суб’єктивних причин, труднощі матеріального і організаційного характеру залишилися не реалізованими такі масштабні проекти Міністерства культури республіки та Академії наук України, як підготовка фундаментального каталогу-довідника по фондах державних музеїв, довідника “Музеї України” тощо. Не побачили світ і задекларовані підручники з українського музейництва, в яких сьогодні відчувається нагальна потреба.

До цього часу відсутні в українській історіографії узагальнюючі праці про історію формування в Україні мережі музейних закладів, принципи їх збиральницької, науково-дослідної, фондової та масової роботи. Проблема становлення й розвитку державних музеїв Полтавщини розроблена лише на рівні фрагментів на сторінках згаданих наукових праць та розвідок.

У статті зроблена спроба на основі опрацювання та узагальнення архівних джерел, наукової літератури і матеріалів місцевої періодичної преси проаналізувати шляхи, форми та методи формування мережі державних музеїв Полтавщини, розкрити основні тенденції у їх розвитку в 50–80-х роках ХХ століття.

Музейництво на Полтавщині має свої глибокі і давні традиції, пов’язані з іменами багатьох учених, колекціонерів, меценатів, які зберегли для нащадків цінні за своїм змістом зібрання, що стали основою для створення музейних закладів. Відомо, що перші приватні музеї функціонували на Полтавщині вже в першій половині ХІХ століття, коли в поміщицьких маєтках влаштовувалися для обмеженого кола відвідувачів виставки живопису, скульптури, ювелірних виробів тощо. Музейні заклади, відкриті для широких кіл населення, почали з’являтися у 80–90-х роках ХІХ ст.² Причому, одним із перших у 1891 році відкрив свої двері для відвідувачів музей Полтавського губернського земства. У його організації важливу роль відіграв видатний учений-природознавець В. В. Докучаєв, який передав новоствореному культурно-освітньому закладу 4000 зразків ґрунтів, 500 зразків гірничих порід, 800 аркушів гербарію, зібраних ним в експедиціях протягом 1888–1892 років³. Уже в перші два роки свого існування музей отримав від населення близько 1700 різних речей музейного значення. А в 1906–1907 роках до його фондів надійшло біля 20000 експонатів від відомих колекціонерів і меценатів К. М. Скаржинської та І. П. Борковського⁴.

Із встановленням радянської влади, яка не раз демонструвала своє нігілістичне ставлення до історико-культурної спадщини, завдяки таким патріотам української культури, як М. Рудинський, В. Щепотьєв, В. Падалка,

Г. Коваленко, В. Щербаківський вдалося не лише зберегти, а й примножити музейну колекцію⁵. 7 листопада 1920 року відбулося урочисте відкриття Центрального пролетарського музею Полтавщини, у структурі якого працювало 12 відділів і підрозділів⁶.

Непоправної шкоди колекції музею завдала окупація області фашистськими військами. Після війни в музеї залишилося лише 37193 експонати, з яких 19028 зібрано з-під руїн спаленого будинку, 12920 реєвакуйовано та 5245 повернуто з Німеччини⁷. Значних втрат зазнав і Полтавський художній музей, виділений напередодні війни зі структури Полтавського краєзнавчого музею. Хоча для евакуації його експонатів було виділено спеціальний пультманівський вагон, вивезти вдалося трохи більше 1 тис. експонатів⁸.

Полтавському художньому і краєзнавчому музеям довелося докласти чимало зусиль для відновлення експозицій. Зокрема в Полтавському краєзнавчому музеї робота в цьому напрямі здійснювалася близько двадцяти років. Щодо її ефективності, можна судити на основі такого факту. Лише в 1960 році до фондів ПКМ надійшло 2318 експонатів, з них: основного фонду — 912, науково-допоміжного — 1406. Одночасно було відреставровано і підготовлено до експонування 150 найбільш цінних експонатів, близько 500 монет⁹. Все це дало змогу 23 вересня 1964 року відкрити експозицію Полтавського краєзнавчого музею для відвідувачів.

Важливим культурним осередком на Полтавщині став Миргородський науковий художньо-промисловий музей, заснований у квітні 1920 року з ініціативи відомого українського художника, педагога, етнографа О. Г. Сластіона¹⁰. За своїм профілем Миргородський музей з 1936 року був історико-краєзнавчим, а після реекспозиції і відкриття для відвідування у 1947 році — краєзнавчим.

У 1922 році в дні святкування 200-річчя від дня народження Г. Сковороди був відкритий Лохвицький краєзнавчий музей його імені. Незважаючи на втрати, завдані фашистською окупацією, вже в 1944 році Лохвицький краєзнавчий музей ім. Г. Сковороди прийняв перших відвідувачів, а в 1951 році на основі нововиявлених експонатів зумів докорінно перебудувати експозицію, піднявши її на новий більш високий рівень¹¹.

Майже одночасно з Лохвицьким відкрився Чорнухинський краєзнавчий музей, започат-

кований відомим краєзнавцем Г. Саливоном¹². Центральне місце в його експозиції займали матеріали, присвячені життю та творчій спадщині Г. С. Сковороди.

Від виставки пам'яток старовини і мистецтва, влаштованій у Хоролі в 1917 році, бере свій початок Хорольський народний науковий музей. За твердженням І. В. Козюри, на 1926 рік він налічував 1102 експонати¹³.

У 1928 році, за пропозицією В. О. Щепотьєва, поступово розгорталася робота зі створення літературно-меморіального музею П. Мирного в м. Полтаві¹⁴.

Значних особистих зусиль для створення музею П. Мирного доклав його син М. П. Рудченко. У 1962 році він безоплатно передав будинок батька у власність держави, що дало змогу перетворити музей на своєрідний центр з дослідження і популяризації творчості письменника.

У другій половині 20-х років знайшла свою реалізацію ідея музеєфікації меморіального будинку в с. Нероновичах (зараз — Великі Сорочинці), де народився видатний український і російський письменник М. В. Гоголь. 8 лютого 1928 року президія Лубенського окривконкому оголосила будинок в с. Нероновичах державним історичним пам'ятником. У 1929 році в його стінах було відкрито літературно-меморіальний музей. У роки окупації музей М. В. Гоголя був практично знищений. Зважаючи на унікальну цінність музейного закладу, 14 грудня 1950 року Рада Міністрів України своєю постановою № 3517 виділила літературно-меморіальному музею М. В. Гоголя в с. Великі Сорочинці на придбання експонатів та устаткування 30 тис. крб¹⁵. У комплектуванні фондів музею брали найактивнішу участь Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, Державний літературний музей, Літературний музей Інституту російської літератури АН СРСР (Пушкінський дім), Київський державний музей російського мистецтва, Київський державний музей Т. Г. Шевченка, Полтавський краєзнавчий музей та інші науково-освітні заклади¹⁶. Така творча співдружність дозволила прискорити відкриття експозиції музею, яке відбулося 14 січня 1951 року.

Помітною подією в культурному житті Полтавщини стало відкриття музею В. Г. Короленка в будинку, де письменник прожив вісімнадцять останніх років свого життя. Незважаючи на те, що рішення про відкриття

цього музею було прийняте Раднаркомом України ще 24 січня 1922 року, він офіційно репрезентував свою експозицію лише 27 липня 1928 року під час відзначення 75-річчя від дня народження письменника¹⁷.

У 1939 році в колишній читальні поміщиці О. А. Орлової в с. Мануйлівка відкрито літературно-меморіальний музей О. М. Горького. У створенні експозиції велику допомогу полтавчанам надавали Спілка письменників СРСР та особисто дружина О. М. Горького К. П. Пешкова. Від українських літераторів цією справою особисто опікувався П. Г. Тичина¹⁸.

Формування музейної мережі активно продовжувалося у перші повоєнні роки. 29 травня 1945 року бюро Полтавського обкому КП(б)У та виконком Полтавської обласної Ради депутатів трудящих ухвалили постанову “Про організацію Державного військово-історичного заповідника на полі Полтавської битви 1709 р.”. Нею передбачалося звернення до Раднаркомів СРСР та УРСР про організацію такого заповідника. Весь комплекс пов’язаних із цим документів розробила в серпні 1945 року спеціальна комісія, очолювана заступником голови облвиконкому О. К. Касименком¹⁹. Подані пропозиції підтримав уряд республіки. Рада Міністрів України своєю постановою № 1518 від 13 червня 1949 року зобов’язала Комітет у справах культурно-освітніх установ при РМ УРСР відкрити Музей Полтавської битви не пізніше 1 травня 1950 року²⁰.

5 квітня 1950 року Рада Міністрів СРСР, а 22 травня 1950 року Рада Міністрів УРСР ухвалили рішення про відкриття в м. Полтаві літературно-меморіального музею класика нової української літератури І. П. Котляревського. Трохи більше, ніж через два роки, 28 вересня 1952 року зазначений музей розпочав екскурсії по своїй експозиції²¹.

У досліджуваній період музейні заклади створювалися не лише в системі Міністерства культури. Так, 8 липня 1951 року в м. Кременчук з ініціативи Міністерства освіти України та Педагогічного товариства України відкрито меморіально-педагогічний музей А. С. Макаренка.

Таким чином, на кінець 1950-х років мережа музейних закладів Полтавщини налічувала дванадцять музеїв. Серед них: військово-історичний — 1; краєзнавчих — 4; художній — 1; літературно-меморіальних — 5; меморіально-педагогічний — 1²². За загальни-

ми підрахунками, музейні заклади Полтавщини становили 10 % від усієї загальної кількості музеїв республіки. Причому, в порівнянні з іншими областями України, цей відсоток був досить високим²³.

Формування музейної мережі в Україні в цілому, і на Полтавщині зокрема, супроводжувалося позитивними процесами в сфері музейництва. Так, 30 грудня 1948 року Рада Міністрів України затвердила “Положення про охорону пам’яток на території Української РСР”, яке передбачало проведення суцільної реєстрації пам’яток історії та культури, що перебували в експозиціях і фондах державних музеїв, категорично забороняла будь-яке вилучення з музеїв художніх, археологічних, історичних і наукових колекцій або окремих речей з цих колекцій без спеціального дозволу органів центрального управління, яким підпорядковувалися музеї²⁴.

На початку 50-х років значну увагу до музейної справи проявила Академія наук України. 18 січня 1950 року її президія, заслухавши доповідь академіка АН України М. В. Птухи, ухвалила постанову “Про стан та заходи по поліпшенню роботи музеїв України”. Прийнятим документом науково-дослідним установам Академії доручалося: 1) розглянути тематику і структуру провідних музейних закладів України, висловити щодо цього необхідні рекомендації; 2) обговорити плани науково-дослідної роботи музеїв та перспективу видання ними літератури. Координація роботи у цьому напрямі покладалася на постійну музейну комісію при Відділі суспільних наук Академії у складі І. Д. Шовкопляса, Ф. П. Шевченка, І. О. Гуржія, Д. М. Косарика та інших²⁵.

На рубежі 1950-х — 60-х років Міністерство культури України, місцеві владні структури звернули увагу не лише на музейні заклади всесоюзного, республіканського значення, а й на районні музеї. Свідченням цього став наказ Міністерства культури України від 12 вересня 1957 року “Про стан та заходи по покращенню роботи районних краєзнавчих музеїв”. На його виконання виконком Полтавської обласної Ради, виконкоми районних Рад, обласне управління культури надали районним музеям регіону певну практичну допомогу. Так, у штати Лубенського і Миргородського краєзнавчих музеїв було додатково введено посади наукових працівників зі спеціальною вищою освітою. Широкі можливості

для підвищення кваліфікації працівників цієї ланки музеїв відкривав перспективний план їх стажування на базі провідних союзних і республіканських музейних закладів. Одночасно з цим Миргородському, Лубенському, Лохвицькому краєзнавчим музеям виділялись нові приміщення для розміщення експозиції і фондів, відкривалось фінансування на проведення їх ремонту і обладнання²⁶.

Необхідну увагу до діяльності музеїв Полтавщини привертало також рішення виконкому Полтавської обласної Ради № 852 від 5 листопада 1957 року “Про поліпшення туристсько-екскурсійної роботи в області”, яке передбачало включення відвідування музейних експозицій у туристичні маршрути, проведення пересувних виставок у трудових колективах тощо²⁷. Вжиті заходи дали свої позитивні результати, істотно вплинули на поліпшення роботи музейних закладів. Разом із тим уже на початку 60-х років як у сфері культури в цілому, так і музейництві зокрема, спостерігаються негативні тенденції. Саме в цей час став рельєфно проглядатися залишковий принцип фінансування закладів культури, що було офіційно закріплене в нормативних документах вищого політичного керівництва, вищих органів державної влади та державного управління СРСР і УРСР. 30 серпня 1962 року президія ЦК КПРС, а 10 грудня 1962 року Рада Міністрів СРСР ухвалили постанови, якими зажадали від органів культури більш економних витрат коштів, що виділялися на соціально-культурні заходи, різко критикували Міністерство культури СРСР за те, що воно не виявляє необхідної настійливості у впорядкуванні мережі музеїв та скороченні витрат на їх утримання²⁸.

Виконуючи рішення ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, Міністерство культури СРСР перетворило 36 музеїв у філії, 64 — ліквідувало, 82 — перевело у громадські. У музеях СРСР було скорочено біля 1500 штатних одиниць, а витрати на їх утримання — на 2 млн. крб.²⁹. Винятково болісно проходив процес скорочення музейної мережі і витрат на її утримання в Україні. Управління музеїв Міністерства культури України шукало всі можливі шляхи, щоб якимось чином применшити негативний ефект від прийнятих рішень, проводило консультації з фахівцями безпосередньо в областях³⁰.

Значних втрат у процесі реорганізації зазнала музейна мережа Полтавщини, в якій

була створена об'єднана дирекція, куди увійшов ряд літературно-меморіальних та краєзнавчих музеїв, а Миргородський і Лохвицький краєзнавчі музеї переведено на громадські засади³¹. Характеризуючи процес реорганізації, необхідно відзначити, що певне раціональне зерно в ньому все ж таки було. Йдеться, наприклад, про створення об'єднаних дирекцій, досвід створення яких не вичерпав себе і в наступні десятиріччя. Так, на кінець 1970-х років на правах філій і відділів працювали 8 краєзнавчих і літературно-меморіальних музеїв³². Водночас переведення на громадські засади музеїв, які сформували цінні за своїм змістом і значенням колекції, було зовсім невиправданим заходом.

Важливо, що вилучення ряду музеїв із мережі державних закладів було врешті-решт визнано недоцільним. У постанові колегії Міністерства культури СРСР від 6 грудня 1963 року вказувалося, що “... Міністерство культури УРСР... без необхідної підготовки перевело на громадські засади Охтирський, Ізюмський, Красноградський музеї, в зв'язку з чим їх робота значно погіршилась”³³. Подібне рішення союзного Міністерства дало підставу вже в 1964 році Міністерству культури республіки звернутися до уряду України з проханням відновити роботу десяти державних музеїв і двох філій³⁴.

Водночас численні прорахунки, допущені в процесі реорганізації як у центрі, так і на місцях, поступово сформували громадську думку, яка рішуче виступала проти будь-яких спроб розглядати музейну справу як другорядну, малозначущу і безперспективну. Зважаючи на це, уряди СРСР і України ухвалили ряд рішень, які мали позитивно вплинути на подальший розвиток музейництва. Зокрема, 2 червня 1965 року Рада Міністрів СРСР схвалила постанову “Про музейний фонд Союзу РСР”, яка, в свою чергу, була покладена в основу постанови уряду УРСР від 22 червня 1965 року “Про порядок поповнення музеїв експонатами”. Остання визначала принципи поповнення музейних колекцій зразками продукції окремих підприємств, наукових установ, конструкторських бюро тощо. Передбачалося проведення реєстрації наявних у музеях пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, підготовка матеріалів для видання зведених наукових каталогів музейних фондів³⁵.

20 вересня 1965 року уряд республіки затвердив мережу державних музеїв системи

Міністерства культури України, уточнив їх назву³⁶. Затверджена мережа музейних закладів Полтавщини, звичайно, не була сталою. У наступні роки вона поповнювалася новими музеями. За рішенням вищого політичного керівництва України від 19 липня 1966 року відновлена діяльність Кременчуцького історико-краєзнавчого музею. 12 травня 1969 року за постановою Ради Міністрів УРСР № 644 від 23 грудня 1968 року в м. Миргород відкрито музей класика грузинської літератури Д. Гурамішвілі³⁷. У 1970-х роках музейну мережу на правах філій Полтавського історико-краєзнавчого музею поповнили Чорнухинський історико-краєзнавчий музей, Літературно-меморіальний музей Мате Залки в смт Білики Кобеляцького району³⁸.

У формуванні музейної мережі, вдосконаленні експозицій виняткову роль відіграло відзначення ювілеїв видатних діячів української науки і культури, чіє життя і творчість нерозривно пов'язане з Полтавщиною. Яскравим прикладом цього може служити вшанування 250-річчя від дня народження Г. С. Сковороди. Зваживши на пропозиції наукової, творчої інтелігенції, вище політичне керівництво республіки 6 липня 1971 року на своєму засіданні затвердило Республіканський ювілейний комітет з відзначення 250-річчя Г. С. Сковороди, доручило останньому розробити план заходів, пов'язаних із ювілейною датою. Підготовлений Ювілейним комітетом документ був затверджений політбюро ЦК КПУ 17 березня 1972 року. Серед іншого він передбачав: «В смт Чорнухах Полтавської області відновити садибу, де народився і жив Г. С. Сковорода»³⁹.

Наукова і творча інтелігенція України доклала чималих зусиль для музеєфікації меморіальних об'єктів, пов'язаних із віхами життя І. П. Котляревського. Перші кроки в цьому напрямі здійснені в листопаді 1963 року, коли напередодні 125-ї річниці від смерті письменника голова правління Спілки письменників України О. Т. Гончар та письменник П. М. Воронько особисто звернулися до першого секретаря Полтавського обкому КПУ Я. П. Погребняка з проханням припинити будь-які спроби забудови території навколо садиби, де народився автор безсмертних «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля-чарівника»⁴⁰. Відновлення меморіального комплексу відбувалося на основі малюнка Т. Г. Шевченка «Будинок І. П. Котляревського в Полтаві»,

виконаного в серпні 1845 року. Кошти на здійснення ремонтно-реставраційних робіт у розмірі 65 тис. крб. виділило Українське товариство охорони пам'яток історії та культури⁴¹. Відкриваючи у вересні 1969 року унікальний пам'ятку для широкого огляду, заступник голови Ради Міністрів України, голова УТОШК П. Т. Тронько відзначив, що створена експозиція дасть можливість глибше усвідомити духовний світ нашого видатного співвітчизника.

На рубежі 1970-х — 1980-х років у практиці музейної роботи все активніше стала входити така більш досконала її форма, як створення історико-культурних, історико-архітектурних, історико-педагогічних заповідників. Останні органічно поєднували у собі комплекси меморіальних пам'яток з відповідною характерною для них експозицією. Одним із перших таких на Полтавщині став заповідник-музей в с. Гоголеве Полтавської області. Ідея створення такого меморіалу виношувалася ще на початку 50-х років, коли 4 березня 1952 року в СРСР широко відзначалося 100-річчя від дня народження письменника. Однак постановою Ради Міністрів СРСР № 4038 від 22 жовтня 1951 року основний акцент зробила на внеску М. Гоголя в російську культуру. Саме цим можна пояснити те, що основні ювілейні заходи проводилися у Москві і Ленінграді. Україна, яка народила видатного майстра слова, з якої він черпав основні сюжети своїх творів, у прийнятому документі навіть не згадувалася⁴². До питання щодо увічнення пам'яті М. Гоголя на його батьківщині знову повернулися вже в другій половині 70-х років, коли 17 січня 1977 року бюро Полтавського обкому Компартії України та виконком обласної Ради депутатів трудящих ухвалили постанову «Про реставрацію садиби М. В. Гоголя і впорядкування забудови села Гоголеве Шишацького району»⁴³. Водночас дуже скоро з'ясувалося, що виконати запланований комплекс робіт на рівні області практично неможливо. Все це спонукало місцеві владні структури за підтримки творчих спілок, громадських організацій звернутися до вищого політичного керівництва та уряду республіки з проханням піднести розпочату справу на належний державний рівень.

17 липня 1979 року політбюро ЦК КПУ, заслухавши доповідь міністра культури України Ю. О. Олененка, визнало за доцільне ухвалити спільну постанову ЦК КПУ і Ради

Міністрів України “Про створення заповідника-музею М. В. Гоголя в с. Гоголеве Полтавської області”. Вона передбачала відбудову будинку батьків письменника, флігеля, альтанки, гроту, реконструкцію приміщення колишньої парафіяльної школи, могили батьків, відновлення лісопарку, впорядкування ставків, спорудження бюсту М. В. Гоголя⁴⁴. На першому етапі організації заповідника-музею проведена велика та багатопланова робота. На лютий 1982 року Полтавський облвиконком за погодженням з Міністерством культури та Держбудом республіки затвердив “Положення” про його основні функції та напрями роботи, встановив в натурі межі заповідника-музею, місце розташування меморіальних будівель. Однак, внаслідок відсутності коштів і лімітів, координованості діяльності зацікавлених міністерств і відомств весною 1981 року роботи в с. Гоголеве були призупинені⁴⁵. У подоланні наявних труднощів важливу роль відіграла нарада у заступника голови Ради Міністрів України М. А. Орлик 13 травня 1981 року, у якій взяли участь керівники міністерств і відомств, голови правління банків, представники проектних організацій тощо. За результатами наради десять міністерств та відомств України отримали конкретні і обґрунтовані завдання⁴⁶. Своєчасно вжиті заходи уможливили певною мірою інтенсифікувати роботи по спорудженню заповідника. На 1 січня 1983 року на його об’єктах уже було освоєно 223500 крб.⁴⁷. Спорудження об’єктів заповідника-музею органічно поєднувалося з виявленням експонатів. Уже на 1 лютого 1982 року був розроблений тематико-експозиційний план музею, зібрано понад 500 оригінальних експонатів⁴⁸. Докладені зусилля дали змогу реалізувати накреслені плани по спорудженню заповідника-музею у чітко визначений термін. У березні 1984 року його прийняла Державна комісія, очолювана заступником голови Ради Міністрів України М. А. Орлик⁴⁹.

Значно важче проходив процес створення Державного історико-культурного заповідника “Поле Полтавської битви”, на площі якого в 300 га було розташовано 27 пам’ятників історії. Серйозні негаразди полягали в тому, що жодне з рішень, прийнятих на урядовому, місцевому рівнях протягом повоєнних років практично не виконувалось. Так, пунктом 6 постанови Ради Міністрів України від 13 червня 1949 року категорично заборонялось на

території “Поля Полтавської битви” будівництво будь-яких будинків і споруд та проведення земляних робіт без дозволу уряду в кожному окремому випадку. Водночас, починаючи вже з 1950 року, встановлене положення грубо порушувалось. На заповідному місці розташувалось 22 приміщення Всесоюзного інституту свинарства, Полтавська середня школа № 24, військовий склад № 510, лісоторгівельний склад, складські приміщення кондитерської фабрики, Полтавська психоневрологічна лікарня, Мало-Будищанський завод, військовий аеропорт зі злітною смугою, буряко-приймальний пункт та ін.⁵⁰.

За таких умов забезпечити збереження пам’яток і їх відповідне експонування було практично неможливо. На це, зокрема, звертали увагу у своїх листах до вищого політичного керівництва, уряду республіки, засобів масової інформації історики, музейні працівники, краєзнавці. Зважаючи на такий громадський інтерес, Рада Міністрів України в червні 1980 року доручила Міністерству культури, Держбуду, Академії наук, Українському товариству охорони пам’яток історії та культури разом із Полтавським облвиконкомом розробити пропозиції щодо створення історико-культурного заповідника “Поле Полтавської битви”⁵¹. Отанні були покладені в основу спільної постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів України від 31 березня 1981 року, яка накреслила і конкретизувала шляхи його організації.

Неоднозначне ставлення в умовах сьогодення до відомого педагога, письменника А. С. Макаренка, чия спадщина ще потребує свого осмислення, очищення від ідеологічних нашарувань. У розумінні цієї непересічної особистості важливу роль може відіграти музей-заповідник А. С. Макаренка, створений у відповідності з постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 23 від 8 квітня 1986 року у с. Ковалівка Полтавського району на території колишньої трудової колонії ім. М. Горького⁵².

Таким чином, на початок 90-х років на Полтавщині сформувалася мережа музейних закладів, яка включала в себе 17 музеїв Міністерства культури України, з них: 8 — самостійних, 6 — на правах філій, 3 — на правах відділу, а також 2 музейних заклади системи Міністерства освіти України. За кількістю музеїв Полтавська область разом із Донецькою, значно більшою за площею і населенням, поділяла 6–7 місця в республіці⁵³.

Отже, впродовж 50-х — 80-х років ХХ століття на Полтавщині активно проходив процес формування мережі державних музеїв різноманітного профілю: історичного, краєзнавчого, художнього, літературно-меморіального, педагогічно-меморіального. Завдяки вжитим організаційно-методичним заходам музейним закладам регіону вдалося подолати негативні наслідки, що мали місце в музейництві наприкінці 1950-х — на початку 60-х років. На рубежі 1970-х — 1980-х років на Полтавщині широко використовувалася

більш досконала форма музейної роботи, втілена у створенні історико-культурних заповідників та музеїв-заповідників.

Представлена стаття охоплює лише період 1950-х — 1980-х років ХХ століття і висвітлює проблему формування мережі державних музеїв Полтавщини. Перспективними напрямками досліджень виокремленої проблеми є з'ясування розвитку музеїв регіону на сучасному етапі, детальний розгляд ролі музейних закладів у дослідженні і популяризації історії рідного краю.

Джерела та література

- 1 *Премислер І. М., Самойленко В. І.* Музеї та їх роль у створенні історії міст і сіл // Український історичний журнал. — 1964. — № 2. — С. 94–98; *Врублевська В. Б.* Пам'ять минувшини, світ сьогодні // Соціалістична культура. — 1986. — № 4. — С. 2–5; *Явтушенко І.* Скарбниця духовних надбань // Під прапором ленінізму. — 1979. — № 21. — С. 57–59; *Мезенцева Г. Г.* Музеєзнавство. — К.: Вища школа, 1980. — 120 с.; *Ожицкая М. И., Василенко А. С.* Могучий арсенал виховання молоді. — К.: Вища школа, 1984. — 123 с.; *Буланый И. Т., Явтушенко И. Г.* Музеи на общественных началах. — М.: Профиздат, 1985. — 206 с.; *Василенко А., Шифман А.* Пам'ять народу: музеї України та інтернаціональне виховання трудящих. — К.: Вища школа, 1983. — 180 с.; *Маньковська Р.* З історії музейної справи України: принципи експозиційного показу музейних збірок 20 рр. ХХ ст. // Краєзнавство. — 1999 — № 1–4. — С. 128–133; *Крук О. І.* Українські музеї у 1940-х — 1970-х роках // Історія України: Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). — К., 2002. — Вип. 20–21. — С. 46–57.
- 2 *Білоус Г. П., Литвиненко Є. І.* Музейне будівництво на Полтавщині (1917–1988 рр.) // Перша Полтавська конференція з історичного краєзнавства. — Полтава: Б. в., 1989. — С. 81.
- 3 Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі—ЦДАВО) України. — Ф. 5116. — Оп. 19. — Спр. 46. — Арк. 33.
- 4 Там само. — Спр. 160. — Арк. 2.
- 5 *Нестуля О. О.* Невтомний дослідник пам'яток України (М. Я. Рудинський) // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). — К.: Рідний край, 1991. — С. 274.
- 6 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 19. — Спр. 160. — Арк. 3.
- 7 Там само. — Спр. 46. — Арк. 35.
- 8 Там само. — Ф. 2. — Оп. 7. — Спр. 27–43. — Арк. 91.
- 9 Там само. — Ф. 5116. — Оп. 10. — Спр. 160. — Арк. 27.
- 10 Там само. — Оп. 19. — Спр. 46. — Арк. 128.
- 11 Там само. — Оп. 10. — Спр. 142. — Арк. 34.
- 12 *Аббасов А. М.* Історичне краєзнавство Лубенщини // Ленінська зоря: Орган Лубенського райкому КПУ і райради. — 1981. — 11 листопада.
- 13 *Козюра І. В.* Розвиток історичного краєзнавства на Полтавщині в 20–30-х рр. ХХ ст.: Дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 — Харків: ХДУ, 1998. — С. 61.
- 14 Про життя і діяльність Полтавського наукового при ВУАН Товариства за минулі роки (1919–1927) // Записки Полтавського наукового при Всеукраїнській Академії Наук Товариства. — Полтава: Б. в., 1928. — Вип. 2. — С. 18.
- 15 ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 8. — Спр. 277. — Арк. 124.
- 16 Великосорочинський літературно-меморіальний музей Н. В. Гоголя. — Харьков: Прапор, 1981. — С. 3.
- 17 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 10. — Спр. 154. — Арк. 54.
- 18 Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва (далі —ЦДАМЛМ) України. — Ф. 513. — Оп. 1. — Спр. 123. — Арк. 1.
- 19 Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею (далі — НА ПКМ). — Спр. 11–334. — Арк. 25.

- 20 Законодавство про пам'ятники історії та культури (Збірник нормативних актів). — К.: Політвидав України, 1970. — С. 223.
- 21 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 19. — Спр. 261. — Арк. 75.
- 22 Там само. — Оп. 10. — Спр. 156. — Арк. 50–51.
- 23 Державний архів Полтавської області (далі — ДАПО). — Ф. Р-7055. — Оп. 1. — Спр. 270. — Арк. 2.
- 24 ЗП УРСР. — 1948. — № 23–27. — Ст. 91.
- 25 ЦДАМЛМ України. — Ф. 513. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 3
- 26 ДАПО. — Ф. Р-7055. — Оп. 1. — Спр. 271. — Арк. 23–24.
- 27 Там само. — Спр. 149. — Арк. 34–35.
- 28 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 10. — Спр. 224. — Арк. 31.
- 29 Там само. — Спр. 213. — Арк. 60.
- 30 Там само. — Спр. 188. — Арк. 74.
- 31 Там само. — Спр. 212. — Арк. 59.
- 32 Там само. — Оп. 19. — Спр. 904. — Арк. 86.
- 33 Там само. — Оп. 10. — Спр. 271. — Арк. 66.
- 34 Там само. — Спр. 254. — Арк. 68.
- 35 ЗП УРСР. — 1965. — № 6. — Ст. 75.
- 36 Там само. — № 9. — Ст. 132.
- 37 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 10. — Спр. 271. — Арк. 57.
- 38 Там само. — Оп. 19. — Спр. 475. — Арк. 29.
- 39 ЦДАМЛМ. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 1627. — Арк. 82.
- 40 Там само. — Ф. 590. — Оп. 1. — Спр. 549. — Арк. 65.
- 41 Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. — Ч. 4. — К.: Б. в., 1989. — С. 121.
- 42 ЦДАМЛМ України. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 237. — Арк. 3–5.
- 43 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 19. — Спр. 904. — Арк. 167–168.
- 44 Російський державний архів соціально-політичної історії (далі — РДАСПІ) — Ф. 17. — Оп. 148. — Спр. 2653. — Арк. 143–144.
- 45 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 19. — Спр. 1600. — Арк. 4.
- 46 Там само. — Ф. 2. — Оп. 14. — Спр. 5242. — Арк. 130.
- 47 Там само. — Оп. 19. — Спр. 2080. — Арк. 2.
- 48 Центральний державний архів громадських об'єднань (далі — ЦДАГО) України. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 1838. — Арк. 116.
- 49 ЦДАВО України. — Ф. 5116. — Оп. 19. — Спр. 2361. — Арк. 25–26.
- 50 Там само. — Оп. 10. — Спр. 310. — Арк. 185.
- 51 Там само. — Оп. 19. — Спр. 1357. — Арк. 55.
- 52 ЗП УРСР. — 1986. — № 4. — Ст. 14.
- 53 Поточний архів Науково-методичного кабінету музеєзнавства Міністерства культури України. — Фонд статистичної звітності.

Наталія Беседина

Формирование сети государственных музеев на Полтавщине в 1950–1980-х годах

В статье анализируется сложный процесс создания на Полтавщине государственных музейных заведений. Исследуется формирование сети музеев различного профиля: исторического, краеведческого, художественного, литературно-мемориального, педагогическо-мемориального.

Ключевые слова: музееведение, краеведение, экспозиция, музейный фонд, музей-заповедник.

Natalia Besedina

Formation of system of national museums in Poltava region of 1950–1980-s

Complicated process of creation of national museums in Poltava region is analyzed in the article. Explored forming of the system of museums of multifarious description: historical museum, regional museum, artistic museum, literary-memorial museum, pedagogic-memorial museum.

Key words: national museum affair, region studies, exposition, museum fund, museum-reserve.